

KULTURNO-ISTORIJSKO NASLJEĐE BOKE KOTORSKE U GLASNIKU NARODNOG UNIVERZITETA — KOTOR

Ignjatije Zloković

»Narodni univerzitet Boke Kotorske« osnovan je u maju 1933. godine, a bio mu je cilj »kulturno i privredno unapređenje« ovog kraja.

Prvo predstavljanje Narodnog univerziteta (u daljem tekstu NU) narodu bila je vrlo uspješna izložba kulturno-istorijskog nasljeđa Boke, održana u Kotoru u prvoj polovini oktobra 1934. godine na kojoj je bio izložen veliki broj predmeta iz svih bokeljskih naselja.

Kulturno-istorijska izložba NU Boke kotorske bila je najveća kulturna manifestacija ovog kraja i do sada jedina ove vrste. Ona je kvantitetom i kvalitetom svojih eksponata iznenadila tadanju bokeljsku javnost, pa i same svoje organizatore. Pored Kotora i ostalih primorskih naselja Bokokotorskog zaliva, na izložbi su bila predstavljena i neka sela iz bokeljskog zaleđa.

Poslije više decenija mrtvila i zaostalosti — čemu je bio uzrok propadanje jedrenjaka — narod je osjetio da je krajnje vrijeme, da se privredni život ovoga kraja mora usmjeriti novim putevima i da je ovakva manifestacija općekorisna i potrebna. Zato su vlasnici kulturno-istorijskih vrijednosti, bez straha i nepovjerenja, otvarali svoje »škrinje« i davali sve što su imali. Teže predmete iz udaljenijih mjesta dovozili su u Kotor lokalni brodovi uz pratnju vlasnika ili članova Izložbenog odbora, a iz bliže okoline Kotora — Mula, Prčanja, Stoliva, Orahovca i Dobrote — veslački čamci Pomorske škole sa učenicima i profesorima.

Izložba je svečano otvorena 7. oktobra 1934. u Grgurinoj (Gregorina) palati — (danas Pomorski muzej) — koja se nalazi na istoimenom trgu, u centru staroga grada.

Datum otvaranja izložbe (7. oktobra) nosi i prvi broj edicije *Glasnik Narodnog univerziteta Boke Kotorske* koji je kao poseban prilog donio *Spisak predmeta na kulturno-istorijskoj izložbi NU Boke Kotorske*¹ koji danas, poslije 42 godine predstavlja važnu dokumentaciju vjekovima sticanih, prikupljenih i čuvanih tekovina ovoga kraja koje su mu, najvećim svojim dijelom, došle kroz pomorsku privredu. Po grupama bi se mogli

razvrstati: sakralni predmeti, stare knjige, arhivalije, grbovi i pečati, umjetničke slike raznih epoha, gobleni, starinsko oružje pozlačeno, srebrno i u metalu, narodne nošnje (najvećim dijelom radovi domaćih majstora), slike i modeli brodova (pretežno jedrenjaka) brodski namještaj, nautičke i meteorološke sprave sa jedrenjaka, trofeji iz pomorskih okršaja, stilski namještaj, ikone na drvu, srebru, platnu (sa jedrenjaka i iz kuća pomoraca), satovi raznih stilova, epoha i veličina, i ukrasni kućni predmeti od keramike i raznih metala donešeni iz Kine i ostalih dijelova svijeta; portreti zaslužnih pomoraca, dukale i odličja, numizmatika, birani arheološki ulomci, itd.

U »Spisku« su izložbeni predmeti razvrstani po općinama (tadanjim) i to po grupama vlasnika kome pripadaju: iz crkava i manastira, ustanova (općinski uredi, škole, čitaonice), kulturno-prosvjetnih udruženja i privatnika.

Prenosimo iz »Spiska« broj izložbenih predmeta. *Kotor*: 133. Predmeti po vlasništvu: iz crkava — 26; društva i ustanova — 48; privatnika — 59. Ovakav odziv privatnih lica dokaz je naslijeđene kulturne tradicije ovog starodrevnog grada. Donosimo opis eksponata br. 20. »*Stari pečat kaptola katedrale sv. Tripuna od XV v. S ovim pečatom služila se Narodna vlada u jedinjene Boke Kotorske i Crne Gore od novembra 1813. do juna 1814. god.*«

Dobrota: 94, pored ovoga: 55 komada starinskog oružja, više raznih egzemplara bakarnog posuđa i kristalnih servisa, razni sitni zlatni i srebrni predmeti. Van broja je i »*originalno pismo ruskog admirala Peraštanina Matije Zmajevića koji je pisao bratu Vicku Zmajeviću, nadbiskupu zadarskom iz Karlovih Vari gdje je polagao ispit iz pomorskih i vojnih predmeta pred carem Petrom Velikim.*«²

Prčanj: 124. U obilju prčanjskih predmeta — kao i dobrotskih — dominiralo je pomorstvo. Izložbeni predmet br. 38 nosi naslov³ »*Počasna zastava kap. Iva Visina koja mu je bila udijeljena god. 1860. od austrijskog cara za zasluge u brodarstvu. On je prvi od Jugoslovena oplovio svijet od 1852—59. god.*«

Perast: 70. Izložbenih predmeta ovog najstarijeg — i po istoriji najznačajnijeg — pomorskog naselja Boke najvećim su dijelom iz pomorske prošlosti. Ističemo sliku (br. 19) po legendi: »*Glasoviti naučenjak Marko Martinić (Peraštanin) učitelj u pomorstvu ruskih boljara za vladanja Petra Velikog.*« — kao najstariji dokument pomorskog školstva u Boki kotorskoj.

Herceg-Novi: 91. Po kvalitetu i vrijednosti prevladaju sakralni predmeti iz manastira Savine (33). Smatran je kao najvažniji eksponat: »*Krst sv. Save (dim. 22, 50/17, 50). Izrađen je od kristalnog stakla, optočen pozlaćenim srebrom i ukrašen sa četiri rubina. O ovome su krstu pisali mnogi naši i strani naučnici, a naročito engleski naučnik Džekson.*«

Risan: 16. Svega par godina poslije iskopavanja nekih dijelova antičkog Risna koja je vršio prof. Dušan Vuksan, tada direktor Muzeja u Cetinju — među risanskim eksponatima su bili: »*Ulomak kipa jednog rimskog imperatora i jedna amfora iskopana na Carinama u Risnu god. 1927. Kip je bio postavljen na foramu starog Risna. Ovdje je bilo izloženo više nacрта čuvenog rimskog mozaika, otkopanog 1930. god. sa jedinstvenom, lijepom slikom boga Hipnosa.*«

Luštica: 25. Ova mala općina na samom ulazu u Bokokotorski zaliv sa lukom Rose — u kojoj je bilo sjedište lučke i sanitarne uprave — zapažen je dionik u bokeljskom brodarstvu na jedra u 19. stoljeću. Od njihovih eksponata prenosimo: »*Portret Vasa Krstova Kršanca pomorskog kapetana koji je živio u 19. vijeku. Isticao se učenošću, poznavanjem mnogih jezika i bio je poznat kao čuveni konstruktor brodova.*«

Krtoli: 2. *Tivat*: 1. *Lastva*: 6. *Stoliv*: 6. *Muo*: 2. *Grbalj*: 2. *Budva*: 3. *Sv. Stefan*: 4.

Posebno odjeljenje Izložbe predstavljali su savremeni bokeljski slikari: Anastas Bocarić: 12 slika; Mato Đuranović: 13; Đorđe Usmiani: 7.

Školsko odjeljenje predstavljalo je dačke radove bokeljskih osnovnih škola, fotografije školskih zgrada i školskih svečanosti.

Završni dio Izložbe su »Fotografije bokeljskih starina iz naše nacionalne prošlosti« postavljene u grupama, uspjeli snimci najvažnijih kulturno-istorijskih spomenika.

Ova uspjela izložba bila je prvo opće saznanje o bogatstvu kulturno-istorijskog nasljeđa Boke kotorske. Od njenog vremena počelo se misliti, projektovati i pisati o njenom spašavanju, čuvanju i održavanju.

Kad smo ranije kazali da je pomenuta izložba iznenadila svojim kvantitetom i kvalitetom, znalo se da se umjetničko blago Boke kotorske počelo osipati u napoleonskom dobu, naročito za vrijeme francuske okupacije (1807—1813). Iza toga slijede bokeljski ustanci (1869. i 1882) kada su crkve i domovi bili izloženi osvetničkom bijesu austrijske soldateske. To se u težoj mjeri ponovilo u prvom svjetskom ratu.

I pored ovolikog osipanja kulturno-istorijskog nasljeđa Boke kotorske, sa zadovoljstvom se moglo konstatovati — gledajući ovu Izložbu — da je dosta toga spašeno. Nadali smo se da će poslije ratova i ustanaka nastupiti dugi vijek mirnog razvitka i progressa. Nažalost, ubrzo se pokazalo da to nije tako. Fašistički zavojevači u drugom svjetskom ratu bili su planski krenuli da nas zbrišu sa lica zemlje i da unište tragove naše kulture, o čemu još postoje vidljivi i jezivi tragovi. U Boki je jedan od njih lokalitet (Dobrote) Ljuta koju su njemačke vojne jedinice spalile u jesen 1944. godine. U zgarišta su pretvorene 34 kuće — i isto toliko porodica ostalo bez krova — svojina pomoraca, skoro nijedna bez predmeta kulturno-istorijske vrijednosti.

Sačuvani »Spisak« izložbe NU iz 1934. ostaje nam kao dragocjen dokument najvećeg dijela pokretnih predmeta koje je Boka tada posjedovala.

»Glasnik Narodnog univerziteta Boke Kotorske« bila je prva periodična edicija u Boki na srpskohrvatskom jeziku sa nešto dužim izlaženjem.⁴ Od oktobra 1934. do konca 1940. godine izašla su 22 broja.

Njegovi radovi su po strukama iz: arheologije, arhitekture, arhivistike, biografije zaslužnih Bokelja, epigrafike, ikonografije, istorije (narodne, pomorske, prosvjetno-kulturne i umjetnosti), muzeologije, poljoprivrede, rudarstva, urbanizma, ustanaka (u Boki), toponomastike, zaštite spomenika kulture i dr.

Najveći broj radova je iz istorije i istorije umjetnosti (oko 30) što je predstavljalo i veliki interes za tadanje čitaoce. Oni su bili neophodni, a i danas su za naučnike koji Boku proučavaju. Po našem mišljenju, nje-

gova je najveća tekovina što nas je počeo upoznavati sa našim kulturno-istorijskim nasljeđem.

Njegovi su saradnici: (van Boke) Mihovil Abramić, Đurđe Bošković i Đoko Mazalić; (iz Boke) Milica Ban, Pavao Butorac, Antica Dabinović — Madžar, Tomo Dolovski, Dušan Jovović, Jevrem Jovović, Predrag Kovačević, Niko Luković, Dionisije Miković, Anton Milošević, Alfred Rosi, Đorđe Samardžić, Ante Slovinčić, Mirko Stanišić, Ivo Stjepčević, Petar Šerović, Anton Vesjak, Marko Zec, Milan Zloković i pisac ovih redova.

Pokretač, redaktor i glavni saradnik — i autor najvećeg dijela radova bio je Petar Šerović (1887—1968) predsjednik NU, poznati naučni i kulturni radnik koji je usmjeravao njegov pravac. Glavnu brigu je vodio za njegovo finansiranje, najviše iz dobrovoljnih priloga, što se vidi po neuravnoteženim terminima izlaženja. Urednik svih brojeva je bio Predrag Kovačević.

Sadržaji Glasnika NU zacrtavali su razne programe kulturno-prosvjetne obnove i naučne djelatnosti Boke kotorske i poslije završetka rata prišlo se njihovom realizovanju. Može se reći da se u tome ne samo uspelo, već da su neki od tih programa prevaziđeni. Mislilo se u prvom redu na osnivanje arhivskih i muzejskih ustanova. Tako u članku pod naslovom »Hitna potreba osnivanja muzeja u Kotoru« između ostaloga stoji: *»Već je krajnje vrijeme da se u ovom pravcu nešto konkretno uradi kako bi smo naše starine sačuvali za sebe i svoje potomstvo. Tuga obuzima dušu svakog rodoljubivog Bokelja kad vidi kako nam danomice često uz bagatelne cijene, ispred naših očiju, stranci i nesavjesni trgovci odnose najdragocjenije predmete. Osnivanjem jednog muzeja u Kotoru, mnogo toga bi se spasilo Boki, a vlasnici bi od predmeta ustupljenih muzeju imali koristi i vremenom kada bi muzej došao do jačih sredstava mogao bi ih otkupiti.«*⁵

Ovaj članak pao je na plodno tlo. Već slijedeće 1937. godine udruženje »Bokeljska mornarica« osnovalo je svoju muzejsku zbirku na prvom spratu već pomenute Grgurine palate.

Poslije završetka rata godine 1947. i 1948. bile su u SR Crnoj Gori prelomne godine u obnovi prosvjetnog i kulturno-naučnog života. U Cetinju se obnavljaju i aktiviziraju postojeće kulturno-naučne ustanove i osnivaju nove. Počinje izlaziti naučna revija »Istorijski zapisi«. Otvara se Viša pedagoška škola. Osniva se Istorijsko društvo Crne Gore sa sekcijama u mjestima gdje su postojali uslovi. Jedna od prvih je bila Sekcija u Kotoru koja je okupila skoro sve istoričare Boke i mnoge ljubitelje istorije i kulturno-istorijskog nasljeđa. Poslije proživljenih ratnih strahota tu se našao lijepi broj predratnih trudbenika koji su se okupljali oko »Glasa Boke« i Glasnika NU, prožeti iskrenom željom da pomognu ovom sektoru naše socijalističke obnove gdje su se osjećali najsposobniji. Najveći dio njih smo ranije pomenuli — 17 od njih danas nijesu više među živima. Veliki dug nas veže da — i ponovo — pomenemo neumrloga don Nika Lukovića (1887—1970) koji je bio duša ovog pokreta, k tome neumorni radnik i pregalac.

Uz njih se uzdizao jedan broj tada mladih radnika koji i danas rade, jer mlađe snage sve manje pristizu i pored povoljnijih uslova za rad.

Od 1948. godine pa na ovamo, bile su osnovane ustanove i aktivizirane ustanove i sabirališta kulturno-istorijskog i naučnog nasljeđa, gdje ubra-

jamo i arhivsko. Sve veće interesovanje naroda za ovakva pregnuća nailazilo je na razumijevanje kod narodne vlasti. Pomenućemo: općine, vladu SR Crne Gore i Ministarstvo pomorstva SFRJ.

Otvoreni su muzeji: *Pomorski* u Kotoru, *Zavičajni* u Herceg-Novome, *Gradski* u Perastu i *Arheološka zbirka* u Risnu.

Istorijski arhiv u Kotoru, *Arhiv sa Naučnom bibliotekom* u Herceg-Novome stekli su povoljne uslove za rad i razvoj.

Dosta pohvalnoga bi se mogla reći o onome što se do sada uspjelo na poslovima okupljanja, restauriranja i smještaja kulturno-istorijskog blaga u bokeljskim crkvama, koje su ozakonjene kao spomenici kulture. Pomenućemo glavnije: *katedrala sv. Tripuna* i *crkva sv. Luke* u Kotoru; *crkva sv. Eustahije* u Dobroti i *Bogorodičina crkva* u Prčanju; *Ostrvo Gospe od Škrpjela* i *parohijska crkva sv. Nikole* u Perastu; *Manastir Savina* kod Herceg-Novoga.

Počašćeni da napišemo prilog za ovaj broj časopisa »Prilozi...« koji izlaze u počast 70. obljetnice života dra Cvita Fiskovića, odlučili smo se za ovaj sadržaj koji govori o jednom značajnom radnom razdoblju koje se vremenski, najvećim dijelom, podudara sa radnim decenijama našeg zaslužnog slavljenika.

Kao potomak poznate pomorske porodice iz Orebića dr Fisković je, od najranijih mladalačkih dana, imao prilike da mnogo sluša o Boki i njenim pomorcima s kojima su se Pelješčani upoznawali i bratimili po tuđem svijetu, a u domovini se borili za narodna prava, naročito u preporodnom pokretu u Dalmaciji. Zato Fiskovićev interes za kulturno-istorijsko nasljeđe Boke kotorske datira još od gimnazijskih klupa.

Tek poslije rata, i aktivizacije kulturno-naučnog života na našem primorju, imali smo sreću da dra Fiskovića često vidimo među nama. Ponekad je i duže ostajao bilo kao istraživač u našim arhivama, bilo na radnim sastancima. Interesovao se za naš rad i dao mnogo korisnih sugestija i svesrdnu pomoć, naročito kad se radilo o konzervaciji predmeta našeg kulturno-istorijskog nasljeđa.

Dr Fisković, uz svoje ostale aktivnosti, pokazao je naročiti interes za našu pomorsku istoriju.

Prvi njegov rad iz pomorske prošlosti Boke kotorske štampao je u »Pomorstvu« — Split, 1947. godine u kojemu je donio prvu veću vijest o pomorskom heroju *Petru Zelaliću* — malteškom vitezu (1717—1811) rodnom iz Bijele (Boka kotorska) na osnovu novopronađenih arhivskih podataka. U Godišnjacima Pomorskog muzeja u Kotoru štampani su njegovi radovi: 1) *Poiretova slika Mandićevog jedrenjaka u Perastu*,⁶ 2) *Stara korčulanska brodogradilišta*; 3) *Borbe Peraštana s gusarima u XVII i XVIII stoljeću*; 4) *Prva vijest o dolasku Rusa u Perast*. Rad pod 3) bio je štampan u 500 primjeraka.

Među prijateljskim željama koje upućujemo akademiku dru Fiskoviću, prilikom njegove obljetnice, naglasićemo jednu, a ta je: da se naša saradnja i dalje uspješno nastavi.

BILJEŠKE

¹ Sadrži 14 štampanih strana, formata 30/23. Istog su formata glasnici NU za godine 1934—35. dok su za godine 1936—40. formata 22/14. Sve brojeve ovog »Glasnika« posjeduje Biblioteka Pomorskog muzeja — Kotor, pod. br. 1372 i 1419.

² Zmajevićovo pismo objavio je pisac ovih redova u Godišnjaku Pomorskog muzeja — Kotor (GPMK) br. I/1952. str. 52—58.

³ Broj predmeta i naslova (legende) prenosimo iz »Spiska«.

⁴ Prva novina (sedmičnik) BOKA izlazio je i štampao se u Kotoru 1908—1909. god. Drugi također sedmičnik »Glas Boke« izlazio u Kotoru od 1932. do aprila 1941. Oba su tretirali, pored vijesti, privredna i prosvjetno-kulturna pitanja. Može se reći da je »Glas Boke«, njegov kulturno-prosvjetni dio, bio pret-hodnica Glasnika NU.

⁵ Glasnik NU br. 1—3. 30. XII 1936. str. 2.

⁶ GPMK — XVII/1969. str. 157—166; XX/1972. str. 75—103; XXI/1973. str. 9—33; XXIII/1975. str. 13—17.

CULTURAL AND HISTORICAL HERITAGE OF THE BAY OF KOTOR REGION AS PRESENTED IN THE »GLASNIK NARODNOG UNIVERZITETA« AT KOTOR

by Ignatije Zloković

The »Narodni Univerzitet Boke Kotorske« (The People's University of the Bay of Kotor) was active between 1934. and 1941. Its members were persons of various professions of the region. Its publication, »Glasnik Narodnog Univerziteta« (»The People's University Herald«), appearing regularly during the mentioned period, has published 22 issues, which represent a permanent documentation of the successful activity of its publisher.

The first noticeable and useful manifestation of the People's University was a cultural and historical exhibition held at Kotor in the early October 1934., at which all the places lying in the Bay of Kotor took part. There were about 600 exhibits from collections owned by churches, private persons, municipalities, schools and cultural institutions.

After starting in the above-mentioned way, the »Glasnik« dedicated a number of its pages to the historical and cultural monuments, their significance, custody and preservation. The »Glasnik's« collaborators included, in addition to the local ones, also Mihovil Abramčić from Split, Đurđe Bošković from Belgrade and Đoko Mazalić from Sarajevo.

The contents of the publication included a variety of programs covering education, culture, scientific research, etc. Since the last war, all the programs have been realized, some of them even exceeded. A series of new museums and collections have been established, such as the Pomorski Muzej (The Maritime Museum) at Kotor, Zavičajni Muzej (The Home Museum) at Herceg Novi, Gradski Muzej (The Town Museum) at Perast, and the Archaeological Collection at Risan. The Historical Archives at Kotor, as well as the Archives and Scientific

Library at Herceg Novi, have obtained favourable conditions for their activity and development. The churches at Kotor, Prčanj, Perast, and Herceg Novi have undergone significant restoration and preservation interventions.

In the course of these interventions we were happy enough to welcome frequently the esteemed and meritorious academician Dr. Cvito Fisković, arriving either as researcher in our archives or as partaker at our meetings, showing permanent interest for our activities. We owe him many valuable advices and suggestions, while supporting us cordially in our efforts at preservation of various buildings and objects with a cultural or historical value.

Four outstanding articles dealing with the maritime past of the Bay of Kotor have been published by Dr. Cvito Fisković — one in the monthly publication »POMORSTVO« (Rijeka) and three in the »Godišnjak Pomorskog Muzeja« (The Maritime Museum Annual) at Kotor — for which we are indebted to special gratitude to this respected personality.

With our best wishes for his 70th birthday, we expect his successful and useful cooperation in the days to come.